

Nataliia Tomczewska-Popowycz

GEOGRAFIA JAKO PRZEDMIOT NAUCZANIA W SYSTEMIE OŚWIATY NA UKRAINIE

WPROWADZENIE

Wyjazdy młodzieży na studia zagraniczne w ostatnich latach są zjawiskiem coraz wyraźniej zauważalnym w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Mają one miejsce zarówno w Polsce, z której młodzież chętnie podejmuje studia w krajach Europy Zachodniej, jak i na Ukrainie, z której coraz więcej młodych osób przyjeżdża na studia do Polski. Z każdym rokiem akademickim zwiększa się liczba studentów zza wschodniej granicy, szczególnie z Ukrainy, którzy przybywają na polskie uczelnie w celu zdobycia prestiżowego, „prawdziwie europejskiego wykształcenia”, takim bowiem mianem określa się wykształcenie uzyskane w jednym z państw Unii Europejskiej.

Motywacją podjęcia badań zaprezentowanych w opracowaniu jest próba odpowiedzi na pytanie: czym różni się przygotowanie edukacyjne młodzieży ukraińskiej przyjeżdżającej na studia (w tym także geograficzne) do Polski od przygotowania edukacyjnego polskich absolwentów szkół średnich. Głównym celem jest ukazanie miejsca treści geograficznych w edukacji szkolnej na Ukrainie oraz porównanie geografii szkolnej realizowanej na Ukrainie i w Polsce. Podstawową metodą zastosowaną w badaniach jest analiza dokumentów, tj. podstaw programowych kształcenia ogólnego (ukraińskich i polskich), ustaw o edukacji funkcjonujących oraz wybranych podręczników z poszczególnych etapów kształcenia w obu krajach.

SYSTEM OŚWIATY NA UKRAINIE – INFORMACJE OGÓLNE

„Każdy ma prawo do edukacji. Pełna średnia edukacja w trybie ogólnokształcącym jest obowiązkowa. Państwo zabezpiecza dostępność i nieodpłatność edukacji: przedszkolnej, pełnej średniej w trybie ogólnokształcącym, zawodowej

oraz wyższej realizowanej w placówkach państwowych i publicznych; zapewnia także rozwój [...] edukacji i różnych form nauczania; przydział stypendiów państwowych oraz ulg uczniom i studentom” (Konstytucja Ukrainy, 1996, art. 53). Z przytoczonego cytatu wynika, że szkolnictwo na Ukrainie jest powszechne, obowiązkowe oraz bezpłatne.

Obowiązkowa edukacja na Ukrainie trwa 11 lat i można wyróżnić następujące jej etapy:

- I etap – początkowa edukacja ogólna (klasy I–IV),
- II etap – bazowa edukacja średnia w trybie ogólnokształcącym (klasy V–IX),
- III etap – pełna edukacja średnia w trybie ogólnokształcącym (klasy X–XI).

Pierwszy etap edukacji odbywa się w szkole podstawowej. Dzieci mogą ją rozpocząć po ukończeniu sześciu albo siedmiu lat, co sprawia, że trzeci etap edukacji szkolnej kończą w wieku 17 lub 18 lat. Uczniowie rozpoczynający naukę jako sześciolatk, którzy po ukończeniu drugiego etapu nauczania nie podejmą nauki w szkole zawodowej, pełną edukację średnią w trybie ogólnokształcącym programowo uzyskają w wieku 17 lat, czyli przed osiągnięciem pełnoletności.

Na Ukrainie istnieją następujące rodzaje szkół:

- ogólnokształcące – obejmują wszystkie trzy etapy edukacji; szkoły te cieszą się największą popularnością;
- ogólnokształcące specjalistyczne, które również obejmują trzy etapy kształcenia, ale w odróżnieniu od ogólnokształcących oferują rozszerzenie niektórych, wybranych, w zależności od specjalności i specjalizacji, przedmiotów, np. języków obcych, biologii, historii;
- gimnazja – czyli szkoły profilowane obejmujące drugi i trzeci etap kształcenia; należy zauważyć, że ukraińskie gimnazjum i liceum nie są odpowiednikami polskich szkół o tych samych nazwach;
- licea – szkoły odpowiadające za kształcenie ucznia na trzecim etapie; mają wyspecjalizowane profile lub specjalności zawodowe;
- kolegia – szkoły trzeciego poziomu, specjalizujące się w realizowaniu nauczania na kierunkach filologicznych, filozoficznych, medycznych i innych; edukacja na poziomie kolegium może trwać dwa i pół, trzy lub cztery lata;
- technika – trzyletnie szkoły zawodowe, do których można uczęszczać po zakończeniu drugiego szczebla edukacji (po jedenastej klasie); po ich ukończeniu uzyskuje się tytuł robotnika wykwalifikowanego; mogą one być realizowane w systemie dziennym, wieczorowym lub zaocznym (Ustawa Ukrainy o edukacji w szkole średniej ... 1999).

TREŚCI GEOGRAFICZNE NA POSZCZEGÓLNYCH ETAPACH EDUKACJI SZKOLNEJ

I etap edukacji

W szkole podstawowej nie ma przedmiotu geografia, ale uczniowie zdobywają wiedzę geograficzną w ramach przyrodoznawstwa. Według dokumentu zatytułowanego O państwowym standardzie edukacji bazowej i pełnej średniej realizowanej w trybie ogólnokształcącym, zatwierdzonego przez rząd Ukrainy 23 listopada 2011 r., geografia jest elementem składowym przyrodoznawstwa. W klasach I–IV uczniowie mają po dwie godziny tygodniowo przyrodoznawstwa, co w sumie daje 270 godzin. Z tych godzin 18 to godziny rezerwowe, wykorzystywane najczęściej na wycieczki, badania terenowe uczniów, prace z dodatkowymi źródłami itp. Program przyrodoznawstwa obejmuje następujące zagadnienia: obiekty przyrody, relacje w przyrodzie, Ziemia w Układzie Słonecznym, położenie Ukrainy na mapie, mój region, ochrona przyrody, metody poznawania przyrody.

W klasie pierwszej program przewiduje na początek wprowadzenie do przyrodoznawstwa. Kolejno omawiane są następujące zagadnienia: świat, w którym żyjemy, świat przyrody nieożywionej, świat przyrody ożywionej, mój region, mój kraj – Ukraina. Celem następnych lekcji jest wspólne poszukiwanie odpowiedzi na pytania dotyczące przyrody – konkretną tematykę wybiera nauczyciel, np.: Z czego robi się papier? Jak ekonomicznie wykorzystywać wodę w domu? Czy zwierzęta rozumieją się nawzajem? Co je jeż na śniadanie?

W drugiej klasie omawiane są zagadnienia związane z porami roku. Pierwsze cztery godziny poświęca się na przedstawienie informacji dotyczących Słońca, ruchów Ziemi oraz innych obiektów Wszechświata. Później omawiane są następujące zagadnienia: przyroda jesienią, zimą, wiosną, latem oraz kolejne „ciekawostki przyrodnicze” (np. Jakie rośliny są symbolem Ukrainy? Kiedy las dziękuje, a kiedy się obraża? Jakie rośliny mogą służyć jako zegary? Jak obserwacja przyrody pomogła człowiekowi stworzyć kalendarz?).

Zagadnieniami realizowanymi w klasie trzeciej są: woda, powietrze, minerały, gleba, Słońce – źródło energii na Ziemi, rośliny, zwierzęta i środowisko ich istnienia, człowiek i jego organizm, oraz „ciekawostki przyrodnicze” (Woda – niszczy czy ratuje? Jak ulepszyć właściwości gleby? Kiedy i dlaczego bakterie są wrogami lub przyjaciółmi człowieka?).

W klasie czwartej nauczyciel podczas lekcji danego przedmiotu realizuje następujące zagadnienia: wstęp, przyroda a człowiek, nasza ojczyzna – Ukraina

(praca z mapami), przyroda lądów i oceanów, nasze położenie we Wszechświecie, ciała i substancje oraz temat V – „pytania dotyczące przyrody” (Dlaczego lasy są płucami ziemi? Jak kiedyś mierzono czas? Które zwierzęta mają wpływ na glebę?) (Podstawa programowa przedmiotu przyroda 2011).

Według załącznika do Państwowego standardu edukacji z przyrodoznawstwa: „kończąc szkołę podstawową, uczeń powinien posiadać wiedzę i umiejętności:

- wiedzieć, co to jest przyroda i jakie są jej składowe;
- rozróżniać przedmioty przyrody nieożywionej, organizmy, obiekty antropogeniczne;
- mieć wiedzę o procesach zachodzących w przyrodzie, jej zmianach dobowych i sezonowych oraz przyczynach ich rytmiczności;
- ustalać bardzo proste związki dotyczące przyrody żywej i nieożywionej, związki między organizmami i środowiskiem przyrodniczym, między warunkami przyrodniczymi i gospodarczą działalnością człowieka;
- mieć wiedzę o Wszechświecie i Systemie Słonecznym, kształcie i budowie Ziemi, ruchu Ziemi wokół osi i wokół Słońca, o lądach i oceanach, ludności;
- orientować się w terenie; pracować z planem, globusem i mapami;
- mieć wiedzę o strefach przyrodniczych na terytorium Ukrainy oraz ich właściwościach, świecie roślinnym i zwierzęcym;
- umieć wskazać położenie Ukrainy na globusie, mapie świata, w Europie;
- rozróżniać główne formy ukształtowania powierzchni, morza, znać największe rzeki i jeziora Ukrainy;
- rozpoznawać najbardziej charakterystyczne rośliny i zwierzęta strefy klimatycznej, w której mieszkamy; mieć wiedzę o cechach pogody swojej miejscowości; wiedzieć, gdzie się znajduje własna miejscowość na mapie Ukrainy; rozpoznawać formy powierzchni ziemi” (Załącznik 2 do Państwowego standardu. Państwowe wymagania do ogólnokształcącego poziomu przygotowania uczniów... 2011).

W klasach III–IV pojawia się dodatkowo jeszcze jeden przedmiot zawierający elementy geografii – ja i świat – który wywodzi się z bloku nauk socjologicznych. Realizowane są tu następujące zagadnienia: człowiek; człowiek wśród ludzi; człowiek w społeczeństwie; człowiek a świat. Ostatnie zagadnienie jest najbardziej związane z geografiami i obejmuje takie tematy, jak: Ukraina na mapie świata, wirtualne podróże do innych państw, Ukraina – państwo europejskie, różnorodność narodowości na świecie, Ziemia – wspólny dom wszystkich ludzi, sąsiedzi Ukrainy, jak zachować przyrodę i życie. Ten przedmiot jest realizowany w wymiarze 70 godzin przez dwa lata, co odpowiada godzinie zajęć tygodniowo.

W klasie piątej przyrodoznawstwo stanowi propedeutykę dla systematycznych kursów z zakresu fizyki, chemii, biologii, geografii i astronomii w szkole

głównej. Treść i metodyka przyrodoznawstwa formują jednolity odbiór środowiska przyrodniczego. Głównym celem nauczania przedmiotu geografia jest kształtowanie u uczniów geograficznego obrazu świata. Wartość przedmiotu polega na budowaniu świadomego światopoglądu, rozumieniu przyrody ziemi, środowiska, w którym żyje człowiek. Szkolna edukacja geograficzna jest ukierunkowana na kształtowanie u uczniów orientacji w przestrzeni oraz na rozwój umiejętności poznawania relacji społeczno-ekonomicznych, społeczno-politycznych wydarzeń i zjawisk ekologicznych (Ministerstwo Edukacji i Nauki Ukrainy o programach nauczania szkół średnich w roku 2013/2014 od 20.05.2013 r.; Załącznik 2 do listu Ministerstwa Edukacji i Nauki Ukrainy z dnia 24.05.2013 r.).

Nauka przyrodoznawstwa w piątej klasie w roku szkolnym 2013/2014 przebiega zgodnie z nowym programem dla klas piątych szkół ogólnokształcących, opracowanym na podstawie nowego Państwowego standardu dotyczącego edukacji bazowej i pełnej średniej realizowanej w trybie ogólnokształcącym (Uchwała rządu Ukrainy z 23.11.2011 r.) i zatwierdzonym decyzją Ministerstwa z 6.06.2012 r. nr 664. Według wspomnianych dokumentów na nauczanie przedmiotu przyrodoznawstwo w piątej klasie poświęci się dwie godziny w tygodniowym planie lekcji. Ogólna liczba godzin przeznaczona na jego realizację to 70 godz. (w tym uwzględnia się czas rezerwowy, który może być wykorzystany na organizację takich form działalności edukacyjnej, jak: wycieczki, działalność badawcza uczniów, prace z dodatkowymi źródłami informacji). Według nowego programu liczba godzin rezerwowych ulega zwiększeniu z trzech do sześciu, co daje większą możliwość realizacji programu.

II-III etap edukacji

Stary program. Geografia jako samodzielny przedmiot pojawia się po raz pierwszy w klasie szóstej. Zgodnie z programem (tzw. starym programem) realizowanym do roku szkolnego 2012/2013, uczniów nauczano geografii ogólnej według następujących zagadnień programowych: geograficzne poznawanie ziemi, ziemia na planach i mapach, powłoki ziemi, Ziemia – planeta ludzi. W klasie siódmej na geografie kontynentów i mórz również przeznaczano dwie godziny tygodniowo. W klasie ósmej było 1,5 godziny tygodniowo geografii fizycznej Ukrainy z zagadnieniami: Ukraina i jej badania geograficzne, ogólna charakterystyka warunków przyrodniczych Ukrainy, krajobrazy oraz ich podział fizycznogeograficzny, wykorzystanie zasobów przyrody i ich ochrona. Program klasy dziewiątej obejmował zagadnienia geografii społeczno-ekonomicznej Ukrainy. W klasie dziewiątej było półtorej godziny tygodniowo przedmiotu geo-

grafia. Treści nauczania obejmowały tematy: Ukraina na mapie świata, liczba ludności na Ukrainie, gospodarka, podział terytorialny Ukrainy oraz geografia mojego województwa. Według starego programu geografia była obecna w nim również na III etapie edukacyjnym, ale tylko w dziesiątej klasie. Była to geografia społeczno-ekonomiczna świata, realizowana w wymiarze półtorej godziny tygodniowo; obejmowała ogólną charakterystykę geografii gospodarczej świata (mapa polityczna, ludność, zasoby przyrody, gospodarka) oraz geografie regionalną (państwa Europy, Azji, Ameryki Północnej i Łacińskiej, Afryki, Australii i Oceanii) (Kobernik i in. 2000; Podstawa programowa z przedmiotu geografia 2011).

Nowy program. Od roku szkolnego 2013/2014 wszedł w życie tzw. nowy program. Różni się on od starego tym, że geografia na III etapie edukacji nie jest już obowiązkowa. Obowiązek jej nauczania ograniczono do klas o profilu geograficznym. Nastąpiły też pewne zmiany w podstawie programowej edukacji w klasie ósmej oraz dziewiątej.

Zmniejszyła się ogólna liczba godzin geografii (tab. 1) (Podstawa programowa z geografii dla bazowej edukacji szkolnej opracowana została na podstawie państwowego standardu, zatwierdzonego uchwałą rządu Ukrainy z 23 listopada 2011 r. O państwowym standardzie edukacji bazowej i pełnej średniej realizowanej w trybie ogólnokształcącym).

Tabela 1. Liczba godzin geografii w tygodniu w poszczególnych klasach na Ukrainie według starego i nowego programu

Table 1. The weekly number of geography hours in the present and former curriculum in Ukraine

Klasa	Liczba godzin geografii tygodniowo	
	Stary program (godz.)	Nowy program (godz.) (od 2013/2014 r.)
V	2 godz. przyrodoznawstwa	2 godz. przyrodoznawstwa
VI	1 godz. przyrodoznawstwa + 2 godz. geografii	2 godz. geografii
VII	2	2
VIII	1,5	2
IX	1,5	1,5
X (III etap edukacyjny)	1,5	tylko w klasach o profilu geograficznym
Ogółem godzin	8,5	7,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie Podstawy programowej z przyrodoznawstwa.

W klasie szóstej, tak jak we wcześniejszych klasach, pojawia się blok geografii ogólnej. W trakcie jego realizacji u uczniów kształtowane są pojęcia o ziemi jako kompleksie przyrodniczym, o właściwościach sfer ziemi i ich zależnościach. Oprócz tego, początkowy kurs geografii zawiera wiadomości o podróżach geograficznych i badaniach ziemi, obrazie kuli ziemskiej na globusie i mapie, o ilości i rozmieszczeniu ludności na kuli ziemskiej, rasach ludzkich, położeniu Ukrainy i innych państw na mapie politycznej świata. W szóstej klasie program rozpoczyna się od zapoznania uczniów z głównymi pojęciami geograficznymi (Podstawa programowa z przyrodoznawstwa 2011). Proponuje się dziewięć ćwiczeń, z których cztery wykonywane i oceniane są obowiązkowo, reszta – wedle wyboru nauczyciela. Oprócz ćwiczeń, do poszczególnych tematów zajęć proponuje się tematy badań, które rekomenduje się przygotowywać w formie prezentacji, referatów, opracowania miniprojektów, posterów, badań w terenie, a nawet zadania, do wykonania których mogą zostać zaangażowani członkowie rodziny ucznia (tab. 2).

Tabela 2. Treści podstawy programowej geografii na Ukrainie w klasie VI
Table 2. The content of the geography curriculum in the 6th grade in Ukraine

Liczba godzin	Treści programowe geografii – klasa VI
2	Wstęp. Geografia jako nauka o ziemi, przyrodzie, ludności i działalności gospodarczej człowieka. Współzależności pomiędzy działalnością człowieka i przyrodą. Znaczenie wiedzy i umiejętności geograficznych. Główne źródła informacji geograficznej, ich znaczenie. Badania geograficzne. Organizacja własnych obserwacji geograficznych
I. Rozwój wiedzy geograficznej o ziemi	
1	Pojmowanie ziemi w dawnych czasach – wśród Egipcjan, Babilończyków, Indian, Greków, Rzymian, Słowian. Ziemia na mapach Eratostenesa, Ptolemeusza
2	Odkrycie nowych ziem i wyprawy dookoła świata. Podróże wikingów. Podróże Marco Polo. Poszukiwania drogi morskiej do Indii. Odkrycie Ameryki przez Kolumba. Wyprawa Magellana dookoła świata
2	Współczesne badania. Badania ziemi w wieku XX i na początku XXI. Współczesne podróże turystyczne jako środek odkrywania świata przez każdego człowieka
II. Ziemia na planach i mapach	
2	Orientacja w terenie. Sposoby orientowania się w terenie. Wyznaczanie kierunków świata. Busola. Pojęcie azymutu
3	Metody obrazowania Ziemi. Właściwości i obraz Ziemi na globusie, zdjęciach satelitarnych, mapach, planach. Skala i jej rodzaje

2	Plany
2	Rodzaje map geograficznych
2	Współrzędne geograficzne
III. Sfery kuli ziemskiej	
12	Litosfera
12	Atmosfera
12	Hydrosfera
2	Biosfera oraz pedosfera
3	Krajobrazy przyrodnicze
IV. Ziemia planetą ludzi	
1	Ludność na ziemi
2	Państwa świata
2	Wpływ człowieka na przyrodę

Źródło: podstawa programowa klasy VI–IX z 2013 r.

Głównym celem kształcenia w zakresie geografii w klasie siódmej jest wiedza geograficzna o kontynentach i oceanach, ich jednolitości i różnorodności, a także o życiu ludzi w różnych warunkach przyrodniczych. Jednocześnie poszerzana jest wiedza o sferach ziemi. Treść kursu stanowi podstawę potrzebną dla rozumienia przez uczniów wpływu społeczeństwa na warunki przyrodnicze (tab. 3). W programie przewiduje się wykonanie 14 ćwiczeń, z których cztery podlegają ocenie obowiązkowej. Większość ćwiczeń wykonuje się z wykorzystaniem rozmaitych map tematycznych z atlasu i map konturowych.

Tabela 3. Treści podstawy programowej geografii na Ukrainie w klasie VII
Table 3. The content of the geography curriculum in the 7th grade in Ukraine

Liczba godzin	Treści programowe geografii – klasa VII
Wstęp. Geografia kontynentów i oceanów	
2	I. Ogólne relacje na Ziemi
1	Kształt i ruchy Ziemi
1	Kontynenty i oceany – duże kompleksy przyrodnicze
51	II. Kontynenty
3	Główne osobliwości przyrody na kontynentach
10	Afryka
5	Australia i Oceania

7	Ameryka Południowa
2	Antarktyda
8	Ameryka Północna
17	Eurazja
6	III. Oceany
2	Główne osobliwości przyrody oceanu światowego
1	Ocean Spokojny
1	Ocean Atlantycki
1	Ocean Indyjski
1	Ocean Arktyczny
3	IV. Przyroda oceanów i kontynentów w kontekście gospodarczej działalności człowieka
2	Przyrodnicze zasoby kontynentów i oceanów
1	Ekologiczne problemy kontynentów i oceanów

Źródło: podstawa programowa klasy VI–IX z 2013 r.

W klasie ósmej nauczanie geografii jest ukierunkowane na kształtowanie jednolitego wizerunku naukowo-geograficznego swojego państwa. Celem kursu jest uświadomienie uczniom bycia obywatelami Ukrainy, danie podstaw wiedzy o przyrodzie i gospodarce własnego kraju, swojego regionu, ukształtowanie szacunku do narodu ukraińskiego, jego kultury, kształtowanie poczucia bycia prawdziwym patriotą. Program przewiduje wykonanie 13 ćwiczeń, z których cztery są oceniane obowiązkowo. Ćwiczenia te skierowane są na rozwój umiejętności i nawyku pracy z mapami i innymi źródłami informacji geograficznej; określenie związków przyrody i społeczeństwa na Ukrainie, ich wzajemnego oddziaływania. Proponowane są również zadania o charakterze twórczym, które, tak jak i w poprzednich latach edukacji, oceniane są wybiórczo (tab. 4).

Tabela 4. Treści podstawy programowej geografii na Ukrainie w klasie VIII
Table 4. The content of the geography curriculum in the 8th grade in Ukraine

Liczba godzin	Treści programowe geografii – klasa VIII
5	Wstęp. Geografia Ukrainy
3	I. Geograficzna przestrzeń Ukrainy
1	Kształtowanie się terytorium Ukrainy
1	Ukraina na mapie Europy i świata
1	Ukraina na mapie stref czasowych

25	II. Warunki przyrodnicze i zasoby przyrodnicze Ukrainy
5	Budowa geologiczna, struktury tektoniczne, zasoby mineralne
3	Klimat oraz warunki klimatyczne
3	Wody oraz zasoby wodne
3	Pokrywa glebowo-roślinna
8	Krajobrazy Ukrainy
3	Wykorzystanie środowiska naturalnego
4	III. Ludność Ukrainy
1	Procesy demograficzne i struktura płci i wieku
1	Rozmieszczenie ludności
1	Skład etniczny ludności Ukrainy. Ukraińska mniejszość narodowa
1	Struktura zatrudnienia ludności
27	IV. Gospodarka Ukrainy
	Rozwój gospodarki
	Przemysł paliwowy i elektroenergetyka
2	Hutnictwo ciężkie i kolorowe
2	Budowa maszyn
	Przemysł chemiczny
	Leśnictwo i przemysł drzewny
1	Przemysł materiałów budowlanych
2	Przemysł lekki i spożywczy
3	Rolnictwo
3	Transport i łączność
3	Usługi
3	Struktura przestrzenna gospodarki Ukrainy
6	Rezerwa

Źródło: podstawa programowa klasy VI–IX z 2013 r.

W szkole ogólnokształcącej nauka geografii w klasie dziewiątej kończy się zagadnieniami geografii społeczno-ekonomicznej świata. Wiele uwagi poświęca się także generalizowaniu i porządkowaniu wiedzy teoretycznej z poprzednich lat nauki. Celem przewodnim danego kursu jest tworzenie wiedzy o tendencjach rozwoju społeczno-ekonomicznego współczesnego świata w różnych krajach. Zaproponowana w programie lista krajów jest przykładowa (tab. 5).

Nauczyciel może wybrać do dokładniejszego opracowania te kraje, które odpowiadają priorytetom zewnętrznej polityki Ukrainy, z uwzględnieniem aktualnej sytuacji polityczno-ekonomicznej na świecie (z każdej grupy krajów po trzy) (Podstawa programowa z przedmiotu geografia, Uchwała rządu Ukrainy z dnia 23.11.11 r., nr 1392, O zatwierdzeniu państwowego standardu edukacji bazowej i średniej realizowanej w trybie ogólnokształcącym).

Tabela 5. Treści podstawy programowej geografii na Ukrainie w klasie IX
 Table 5. The content of the geography curriculum in the 9th grade in Ukraine

Liczba godzin	Treści programowe geografii – klasa IX
1	Wstęp. Geografia społeczno-ekonomiczna świata
9	I. Przyroda i człowiek we współczesnym świecie
3 6	Środowisko geograficzne Ludność świata
13	II. Gospodarka światowa
2 4 2 4 1	Gospodarka światowa Geografia przemysłu na świecie Geografia rolnictwa na świecie Geografia usług Międzynarodowe organizacje gospodarcze
16	III. Podział państw świata
2 2 4 5 3	Sytuacja polityczna na świecie Zróżnicowanie gospodarcze świata Kraje rozwinięte gospodarczo Kraje rozwijające się Kraje średnio rozwinięte
7	IV. Stosunki międzynarodowe
2 2 3	Formy stosunków międzynarodowych Ukraina na tle świata Problemy globalne
6	Rezerwa czasu

Źródło: podstawa programowa klasy VI–IX z 2013 r.

Państwowy egzamin końcowy z geografii. Obowiązkowy na Ukrainie, po ukończeniu II etapu edukacji, jest państwowy egzamin końcowy z geografii. Egzamin powinien być przeprowadzany zgodnie ze szkolnym kursem geografii Ukrainy (klasa VIII–IX). Zadania mają na celu sprawdzenie poziomu wiedzy ucznia co do rozumienia współzależności przyrody i działalności gospodarczej człowieka, życia ludzi, ich tradycji, sposobu prowadzenia gospodarki itp. Egzamin przeprowadza się pisemnie. Szkoły określają nie mniej niż dziesięć wariantów zadań dla każdej klasy. Każdy wariant mieści w sobie 28 zadań testowych różnego rodzaju i o różnym stopniu trudności, np. z wyborem jednej prawidłowej odpowiedzi, zadania na połączenie odpowiednich stwierdzeń, które zawie-

rają siedem wariantów odpowiedzi z trzema prawidłowymi. Oprócz zadań testowych, każdy wariant zawiera jedno zadanie do wykonania na mapie konturowej i trzy zadania typu otwartego, z których jedno (pod numerem 31) ma najwyższy poziom trudności (oznacza się je gwiazdką) i przeznaczone jest tylko dla klas z rozszerzonym nauczaniem geografii. Podczas egzaminu nie zezwala się na korzystanie z atlasów i innych źródeł wiedzy geograficznej. Czas trwania egzaminu wynosi 90 minut.

Państwowy egzamin końcowy z geografii po III etapie nie jest obowiązkowy, (nie dotyczy to jednak uczniów klas o profilu geograficznym lub tych, którzy sami zadeklarowali chęć zdawania geografii jako przedmiotu do wyboru). Celem państwowego egzaminu końcowego na tym etapie jest ustalenie poziomu osiągnięć ucznia. Według listu Ministerstwa Edukacji Ukrainy z dnia 14.02.2014 r. nr 1/9-115: „Uczniowie powinni wykazać się wiedzą o geografii świata, która opiera się na: teorii współdziałania społeczeństwa i przyrody, geograficznym podziale pracy; zrozumieniu zjawisk i procesów globalnych i regionalnych. Odpowiedzi egzaminowanych mają opierać się na wykorzystaniu planów geograficznych terytoriów i obiektów, materiałów ze środków masowego przekazu i literatury popularnonaukowej”. Takie podejście sprzyja aktualizowaniu edukacji poznawczej oraz poszerza ogólny rozwój ucznia. Przebieg egzaminu na tym etapie jest bardzo podobny do przebiegu egzaminu po II etapie edukacyjnym.

Geografię można wskazać jako przedmiot, który uczeń chce zdawać na maturze, żeby w przyszłości mógł mieć możliwość podjęcia studiów o takim profilu.

Podręczniki. Ministerstwo Edukacji ma obowiązek nieodpłatnego zaopatrzenia w podręczniki wszystkich szkół. Podręczniki te odpowiadają standardom państwowym, a ich treści są zgodne z podstawą programową. Na pierwszej stronie widnieje informacja: zatwierdzono przez Ministerstwo Edukacji Ukrainy. Istnieją podręczniki kilku autorów, dwóch, a maksymalnie trzech wydawnictw dla każdej klasy, które są bardzo podobne do siebie ze względu na ich ściśle dostosowywanie do „sztywnej” podstawy programowej. Pomocą dydaktyczną dla ucznia jest atlas, którego zakupienie leży w gestii rodziców, chociaż nie jest to konieczne, ponieważ nauczyciel udostępnia atlasy znajdujące się w klasie.

PODOBIENSTWA I RÓŻNICE W PROGRAMACH I POZYCJI GEOGRAFII SZKOLNEJ NA UKRAINIE I W POLSCE

W szkole podstawowej w Polsce, podobnie jak na Ukrainie, przedmiot geografia nie występuje, ale uczniowie mają do czynienia z treściami geograficznymi na zajęciach z przedmiotu przyroda. Zakres tematów geograficznych

w obu państwach jest zbliżony. Podstawa programowa na Ukrainie jest bardziej precyzyjna niż w Polsce. Przewiduje ona określoną liczbę godzin poświęconych konkretnemu zagadnieniu. Również kolejność opracowywanych zagadnień jest narzucana odgórnie.

Porównanie tematów lekcji w szkołach ukraińskich i polskich przedstawiono w tabeli 6. Jako odpowiednik polskiego liceum na Ukrainie wyszczególniono klasę dziewiątą. Jest to spowodowane tym, że w starej podstawie programowej geografia społeczno-ekonomiczna świata miała miejsce na IV etapie edukacyjnym. Tematy w zestawieniu są uwzględniane według podobieństwa treści proponowanych w podstawach programowych.

Analizując tabelę 6, można zauważyć, że tematy pokrywają się w dużym stopniu. W szóstej klasie na Ukrainie program nauczania rozpoczyna się od geografii ogólnej, następnie uczniowie uczą się geografii Ukrainy, a kończą przedmiot geografiami świata. W Polsce geografia kraju i świata jest nauczana naprzemiennie. Nauczyciel zarówno na III, jak i IV etapie edukacji ma wpływ na kolejność przeprowadzania zagadnień programowych. Od niego zależy, czy uczeń wcześniej pozna geografii Polski czy geografii świata. Argumentem przemawiającym za wcześniejszym wprowadzeniem geografii świata i Polski są zasady „od bliższego do dalszego”, co stwarza możliwość dokonywania porównań różnych aspektów geograficznych w stosunku do własnego kraju.

Tabela 6. Porównanie zakresu tematycznego lekcji geografii w szkole na Ukrainie i w Polsce

Table 6. The comparison of the content of geography lessons in a Polish and Ukrainian school

Zagadnienia z geografii realizowane w szkołach	
na Ukrainie	w Polsce
klasa VI–VIII	gimnazjum
Rozwój wiedzy geograficznej o Ziemi Ziemia na planach i mapach	Mapa – umiejętności czytania, interpretacji i posługiwania się mapą Kształt, ruchy Ziemi i ich następstwa
Sfery kuli ziemskiej	Wybrane zagadnienia geografii fizycznej
Ogólne relacje zachodzące na ziemi	-
Przyroda kontynentów i oceanów a człowiek Kontynenty Oceany Planeta ludzi	Wybrane regiony świata. Relacje: człowiek–przyroda–gospodarka Sąsiedzi Polski – zróżnicowanie geograficzne, przemiany Europa. Relacje przyroda–człowiek –gospodarka

Przestrzeń geograficzna Ukrainy Warunki przyrodnicze i zasoby Ukrainy Ludność Ukrainy	Położenie i środowisko przyrodnicze Polski Regiony geograficzne Polski Ludność Polski
Gospodarka Ukrainy	Wybrane zagadnienia geografii gospodarczej Polski
Klasa IX	Liceum
Przyroda (wykorzystanie zasobów) i człowiek we współczesnym świecie	Relacje człowiek–środowisko przyrodnicze a rozwój zrównoważony
Nowoczesna gospodarka światowa	Zróźnicowanie gospodarcze świata
Podział państw świata	-
Stosunki międzynarodowe	Współczesne problemy demograficzne i społeczne świata

Źródło: opracowanie własne na podstawie podstawy programowej klasy VI–IX na Ukrainie; Podstawa programowa z przedmiotu geografia (2011).

Na Ukrainie blok „geografia świata” uczeń poznaje na płaszczyźnie: człowiek–gospodarka–kraj na arenie międzynarodowej. W Polsce zaś w relacjach: człowiek–przyroda–gospodarka. Tak więc na tym etapie na Ukrainie nie są omawiane globalne problemy przyrodnicze, ale wyszczególniona jest geografia polityczna.

Liczba godzin przedmiotu geografia realizowanych na poszczególnych etapach różni się w systemach nauczania na Ukrainie i w Polsce. Program geografii przeanalizowany również został pod względem liczby godzin w obu krajach (tab. 7). Analiza danych zamieszczonych w tabeli 7 ukazuje, że na Ukrainie minimalna liczba godzin poświęcona na nauczanie geografii/przyrody jest większa o ok. 150 godzin w stosunku do minimalnej liczby godzin danych przedmiotów w Polsce (ok. 600 godzin nauczania na Ukrainie, 450 godzin w Polsce). W Polsce zajęcia z przyrody rozpoczynają się w czwartej klasie, natomiast na Ukrainie prowadzone są już od pierwszej klasy. Na Ukrainie roczna liczba godzin nauczania geografii/przyrody nie zmienia się, z wyjątkiem ostatniej, dziewiątej klasy. Jednak w Polsce na ostatnim etapie edukacyjnym realizowana jest jedna godzina geografii tygodniowo, czego nie ma na Ukrainie od dnia wejścia w życie nowej podstawy programowej.

Tabela 7. Minimalna liczba godzin nauczania geografii/przyrody według ramowych planów nauczania na Ukrainie i w Polsce

Table 7. The minimum time for geography/natural science education in the Polish and Ukrainian curriculum

Klasy	Minimalna liczba godzin nauczania		Etapy edukacyjne w Polsce
	na Ukrainie	w Polsce	
I	70 godz. – 2 godz./tydzień (przyrodoznawstwo)	-	I – SP
II	70 godz. – 2 godz./tydzień (przyrodoznawstwo)	-	II – SP
III	70 godz. – 2 godz./tydzień (przyrodoznawstwo)	-	III – SP
IV	70 godz. – 2 godz./tydzień (przyrodoznawstwo)	3 godz./tydzień	IV-VI SP
V	70 godz. – 2 godz./tydzień (przyrodoznawstwo)	3 godz./tydzień	Razem
VI	70 godz. – 2 godz./tydzień (geografia)	3 godz./tydzień	290 godz.
VII	70 godz. – 2 godz./tydzień (geografia)	2 godz./tydzień	I-III G
VIII	70 godz. – 2 godz./tydzień (geografia)	1 godz./tydzień	Razem
IX	52 godz. – 1,5 godz./tydzień (geografia)	1 godz./tydzień	130 godz.
X–XI	-	1 godz./tydzień – 30 godz.	I–III L
Ogółem	17,5 godz./tydzień	14 godz./tydzień	-

SP – szkoła podstawowa; G – gimnazjum; L – szkoła ponadgimnazjalna.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Organizacja pracy szkół z dnia 1 września 2012 r., Materiały dla dyrektorów szkół, Ośrodek Rozwoju Edukacji; Derecka D. i in. (2012); Kapcia A. i in. (2012); Uchwała rządu Ukrainy z dnia 23.11.11 r., nr 1392, Kijów, O zatwierdzeniu państwowego standardu bazowej i średniej edukacji w trybie ogólnokształcącym; Załącznik nr 2 do MEN z dnia 10.06.11 r. nr 572, Typowy program nauczania szkoły podstawowej z ukraińskim językiem nauczania, rosyjskim lub innym językiem mniejszości narodowych.

PODSUMOWANIE

Edukacja szkolna na Ukrainie trwa o jeden rok krócej niż w Polsce. Etapy edukacji na Ukrainie wyglądają nieco inaczej niż w Polsce, ponieważ obejmują: cztery lata szkoły podstawowej, pięć lat – odpowiednik polskiego gimnazjum oraz dwa lata – odpowiednik polskiego liceum.

Podstawa programowa na Ukrainie jest bardziej szczegółowa. Dokładnie określona jest w niej liczba godzin przeznaczonych na realizację poszczególnych tematów oraz wyszczególnione bloki przedmiotu geografia: geografia ogólna, kontynenty i oceany, geografia Ukrainy: przyroda, ludność, gospodarka, geografia społeczno-ekonomiczna Ukrainy oraz geografia społeczno-ekonomiczna świata. Przedmiot przyroda na Ukrainie trwa pięć lat – 350 godzin, a w Polsce – trzy lata, 290 minimalnej liczby godzin. Przedmiot geografia w obu państwach trwa cztery lata. Na III–IV etapie edukacyjnym minimalna liczba godzin jego nauczania jest o około sto godzin większa na Ukrainie.

Nowa podstawa programowa na Ukrainie przewiduje sześć godzin rezerwowych w semestrze na realizację różnych form działalności edukacyjnej. Podstawa programowa na Ukrainie *de facto* jest programem nauczania, co zmniejsza liczbę podręczników. Jej precyzyjność pozwala za to na bezproblemową zmianę szkoły przez ucznia, bez konieczności nadrabiania przez niego lub powtarzania już zrealizowanych tematów lekcji. Można zaryzykować stwierdzenie, że gdyby podobny układ podstawy programowej został wprowadzony w Polsce, zniwelowano by pluralizm programów szkolnych, co pozwoliłoby bardziej doprecyzować zakres podstawowych treści lekcji poszczególnych przedmiotów w każdej szkole.

LITERATURA

- Derecka D., Derecki T., Sobór Z., 2012, *Poradnik dla dyrektora Liceum Ogólnokształcącego. Ramowe plany nauczania*, Wydawnictwo ORE, Warszawa.
- Kapcia A., Kulesza D., Rudnik J., 2012, *Poradnik dla dyrektora gimnazjum. Ramowe plany nauczania*, Wydawnictwo ORE, Warszawa.
- Kobernik S.G., Kowalenko R.R i in., 2000, *Metodyka nauczania geografii w szkole*, Wydawnictwo Stafed-2, Kijów.
- Konstytucja Ukrainy, 1996, art. 53, Uriadowy Kurier, nr 129-130 z 13.VII.1996 r.
- Ministerstwo Edukacji i Nauki Ukrainy o programach nauczania szkół średnich w roku 2013/2014 z dnia 20.05.13, nr 1/9-349.
- Ministerstwo Edukacji i Nauki Ukrainy o programach nauczania szkół średnich w roku 2013/2014 od 20.05.13, nr 1/9-349.

- Organizacja pracy szkół z dnia 1 września 2012 roku. Materiały dla dyrektorów szkół, Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Podstawa programowa z geografii dla bazowej edukacji szkolnej, zatwierdzona uchwałą rządu Ukrainy z dnia 23 listopada 2011 r. O państwowym standardzie edukacji bazowej i pełnej średniej realizowanej w trybie ogólnokształcącym.
- Podstawa programowa. t. 5: Edukacja przyrodnicza w szkole podstawowej gimnazjum i liceum. Podstawa programowa przedmiotu geografia, 2011, s. 159–177.
- Podstawa programowa. t. 5: Edukacja przyrodnicza w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum. Podstawa programowa przedmiotu przyroda, 2011, s. 25–71.
- Uchwała Ministerstwa Edukacji z dnia 27 lutego 2008 r., nr 151/14842, Kijów.
- Uchwała Ministerstwa Edukacji o zatwierdzeniu państwowego standardu edukacyjnego z dnia 23.11.2011 r., nr 1392, Kijów.
- Uchwała rządu Ukrainy z dnia 23.11.11 r., nr 1392, O zatwierdzeniu państwowego standardu bazowej i średniej edukacji w trybie ogólnokształcącym, Kijów.
- Ustawa o edukacji z 1991 roku ze zmianami z 2012 r.
- Ustawa Ukrainy o edukacji w szkole średniej w trybie ogólnokształcącym, 1999 r., nr 28, art. 230, ze zmianami nr 2442-VI (2442-17) z dnia 06.07.2010 r.
- Załącznik 1 do Państwowego standardu. Państwowe Wymagania do ogólnokształcącego poziomu przygotowania uczniów, Ministerstwa Edukacji i Nauki Ukrainy.
- Załącznik 2 do listu Ministerstwa Edukacji i Nauki Ukrainy z dnia 24.05.2013 r., nr 1/9-368.
- Załącznik 2 do Państwowego standardu. Państwowe wymagania do ogólnokształcącego poziomu przygotowania uczniów Ministerstwa Edukacji i nauki Ukrainy z dnia 23.11.2011 r.
- Załącznik 2, do MEN od 10.06.11 r. nr 572. Typowy program nauczania szkoły podstawowej z ukraińskim językiem nauczania, rosyjskim lub innym językiem mniejszości narodowych z dnia 24.05.2013 r., nr 1/9-368.

GEOGRAFIA JAKO PRZEDMIOT NAUCZANIA W SYSTEMIE OŚWIATY NA UKRAINIE

Streszczenie

Celem opracowania jest ukazanie miejsca treści programów geograficznych i miejsca w edukacji szkolnej na Ukrainie oraz porównanie geografii szkolnej na Ukrainie i w Polsce. Analizie poddano ustawy o systemie oświaty w obu krajach oraz podstawy programowe kształcenia ogólnego. Porównano treści nauczania geografii na poszczególnych etapach kształcenia od szkoły podstawowej po szkołę średnią ogólnokształcącą. Wysunięto wniosek, że szkolne systemy oświaty funkcjonujące w analizowanych państwach różnią się między sobą. Na Ukrainie szkoła podstawowa jest krótsza o dwa lata, natomiast czas nauki w gimnazjum jest wydłużony o dwa lata. Również czas nauki w szkołach ponadgimnazjalnych jest zróżnicowany. Odmienne są także zapisy dokumentów ministerialnych, np. ukraińska podstawa programowa jest bardzo precyzyjna, choć dobór treści na poszczególnych etapach kształcenia jest bardzo zbliżony. Zasadni-

cza różnica dotyczy też dystrybucji podręczników: na Ukrainie podręczniki dostarcza bezpłatnie ministerstwo edukacji do bibliotek szkolnych, zapewniając tym samym praktycznie bezpłatną edukację dzieci i młodzieży.

Słowa kluczowe: szkolna edukacja geograficzna, system oświaty na Ukrainie.

GEOGRAPHY AS A STUDY SUBJECT IN THE EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE

Summary

The purpose of the study is to explore the role and place of Geography education in schools in Ukraine, as well as to compare how Geography is taught in schools in Ukraine and Poland. First, the study provides a comparative analysis of the school curricula and the legal bases that regulate education in the two countries. Then it compares the goals and contents of Geography curriculum at different stages of education, from elementary to high school. The results of the comparative analysis indicate that these two systems differ. Compared to Poland, in Ukraine the duration of studies in elementary school is shorter by two years, while it is longer by two years in middle school. The duration of studies at the high school level is also different. The underlying legal systems also differ. For instance, the curriculum used in Ukraine tends to be remarkably more detailed, although there is a considerable overlap in the curriculum content in the two countries. The most notable differences were observed in how textbooks are made available to the students: in Ukraine, the Ministry of Education provides textbooks free of charge, ensuring that the secondary education is basically free.

Key words: geography school education, education system in Ukraine.